

Büntetés '93

Adatok és tények a végrehajtandó szabadságvesztésre ítéltokről

A bűnözés és jogkövetkezmenyei az elmúlt években gyakran álltak a szakmai és a társadalmi érdeklődés középpontjában. A bűnözés növekedése miatt az átlagosnál is nagyobb figyelem irányult a jogkövetkezmenyekre, többek között valószínűleg azért is, mert az ismertté vált és az elbírált bűnözés közötti mennyiségi különbség nőtt. A bűnözést és jogkövetkezmenyeit megvitató szakmai konferenciák, az ezzel foglalkozó tanulmányok, de a tömegtájékoztatás is különösen sokat foglalkozott a végrehajtandó szabadságvesztés-büntetéssel. Az ennek alkalmazása körüli viták újra és újra fellángoltak de az alternatív büntetési rendszer hívei nem tudtak a szabadságvesztést megfelelően helyettesítő büntetőjogi jogkövetkezmenyt ajánlani.

Ennek feltételezhető oka elsősorban a bűnelkövető népesség társadalmi-gazdasági körülményeiben keresendő. Sajnálatos, de tény, hogy a bizonyos esetekben akár enyhébben is megítélhető bűncselekmények elkövetői legfeljebb szabadságuktól foszthatók meg, anyagi javaik vagy esetleges társadalmi presztízsük elvesztésének lehetősége – ezek hiányában – nem jelent tényleges fenyegetést.

Az elmúlt évtized, sőt annál hosszabb időszak adatait számos hivatalos jelentés, tanulmány és tudományos publikáció elemezte. Így a bűnözés és büntetés-kiszabás helyzete – legalábbis a szakmai közvé-

lemény előtt – feltételezhetően ismert. A büntetés-kiszabási adatokat áttekintve hosszabb távon elsősorban *a végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazási arányának mérséklődése, másrészt az ítélték számának és ezzel összefüggésben a jogkövetkezmenyek szerinti megoszlásának változásai érzékelhetőek.* Ennek okai a formális jogi tényezők körében keresendők, melyek elsősorban a jogszabály-változásokban és a közkegyelmi rendelkezésekben mutatkoztak meg. Ezzel magyarázható, hogy esetenként megtört a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték arányának csökkenő tendenciája. A közkegyelmi ren-

delkezések ugyanis szelektívek voltak és az eljárási kegyelem elsősorban az enyhébb megítélésű bűncselekményt elkövető, vagy a társadalomra személyi körülményeinél fogva kisebb veszélyt jelentő elkövetők körére terjedt ki. Emiatt szükségszerűen megnőtt a súlyosabb bűncselekményt elkövető elítéltek relatív gyakorisága. Ezzel magyarázható, hogy 1990-ben magasabb volt a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya, mint az azt követő években. Ez a két közkegyelmi rendelkezés velejárója. A formális jogi tényezők körének másik eleme a jogszabály-változás amely hosszú ideig lényegében *dekriminalizációt* jelentett és ugyancsak az enyhébb megítélésű cselekmények elkövetőinek körét zárta ki a büntetőeljárás bírósági szakaszából.

A továbbiakban az 1993-ban jogerősen végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt adatait elemezzük. A visszatekintő adatok közlésétől, minthogy azok elemzése már többször megtörtént, eltekintünk. A jogrend felépítésének megfelelően, a büntetőjog rendszeréhez igazodva, a fiatalkorúak és a közvédelem eljárásban jogerősen elítélt felnőttkorúak adatait elkülönítve vizsgáljuk.

Fiatalkorú elítéltek

Az 1993-ban jogerősen elítélt fiatalkorúak száma 6 608 volt, ez százezer azonos korú lakosra számítva 942 elítéltet jelent. A fiúk és leányok közötti arány gyakorlatilag évek óta változatlan. (Az elítéltek 93,6 százaléka fiú, 6,4 százaléka leány.)

A fiatalkori bűnözés jellemzője a *halmazati bűnelkövetések* magas aránya. A fiatalkorú elítéltek közül átlagosan minden

másodikat (3 128 fő, 47,3 %) halmazati bűnelkövetés miatt marasztalták el. A fiúk és leányok közötti arány már jellemzett rendkívül nagy különbségből következik, hogy ez a fiúknál mért arányhoz (48,1 százalék) áll közelebb. A leányok közül a halmazati miatt elítéltek aránya alacsonyabb ugyan mint a fiúknál (420 főből 151 fő, 35%), az elítéltek közötti alacsony arányuk miatt azonban ez az általános arányokat lényegesen nem befolyásolja.

Változatlanul jellemzője a fiatalkori bűnözésnek a *büntettek* bűncselekményeken belüli magas és növekvő aránya. Az elítélt fiatalkorúak közül ugyanis a súlyosabb megítélésű büntettet elkövetők száma a fiúknál 6 188-ból 4 041 fő (65,3%), a leányoknál 420 elítéltből 218 (51,9%). A fiatalkorúak teljes körére számított érték 4 259 fő (64,5%), ami a már jelzett okokból fakadóan a fiúkéval csaknem megegyező mértékű.

Az *alkohol-fogyasztással összefüggő cselekmények* aránya a fiatalkorúaknál lényegesen elmarad a felnőttkorúakétól. Ennek oka a közlekedési bűncselekmények arányának különbözősége. A felnőttkorúaknál ugyanis, mint erre még később visszatérünk, a közlekedési bűncselekmények miatt elítéltek aránya, elsősorban az ittas járművezetés alapesetei miatt, lényegesen magasabb a fiatalkorúakénál. (A fiatalkorúak közlekedéssel összefüggő bűncselekménye elsősorban jármű önkényes elvétele, amely a vagyoni elleni bűncselekmények körébe tartozik.) A bűncselekmények összetétele következtében az alkohol-fogyasztással összefüggő cselekmények miatt elmarasztaltak száma és aránya (953 fő, 14,4%) alacsonyabb, mint a felnőttkorúaknál. Ez az érték a fiúknál megfigyelt arányokkal csaknem megegye-

ző (15,1%). Az elítélt leányok közül mindössze 18 esetben volt megállapítható összefüggés a bűncselekmény és az alkoholfogyasztás között. Közülük egyébként 11-en vagyon elleni bűncselekményt követtek el.

Az elítéltek életkor szerinti megoszlása alapján a bűnözési gyakoriság a büntetőjogilag vétőképes kor alsó határának átlépését követően meredeken emelkedik. Ez a növekedés a fiúknál és a leányoknál az elítéltek életkor szerinti százalékos megoszlása és a százezer azonos korú lakosra jutó elítélés gyakorisága alapján egyaránt kimutatható. Az elítéltek 12 százaléka volt 14 éves, 21,3 százaléka 15 éves, 28,4 százaléka 16 éves és 38,3 százaléka 17 éves. Az arányok fiúknál és leányoknál egyaránt kimutatható növekedése mellett figyelemre méltó a korspecifikus gyakoriság változása is. Az adatokból a következő gyakorisági értékek állapíthatók meg:

Százezer azonos korú lakosra jutó elítélt száma

Életkor	Fiúk	Lánvok	Összesen
14 éves	876	82	489
15 éves	1 492	120	822
16 éves	1 922	133	1 052
17 éves	2 458	151	1 334
Összesen	1 720	123	942

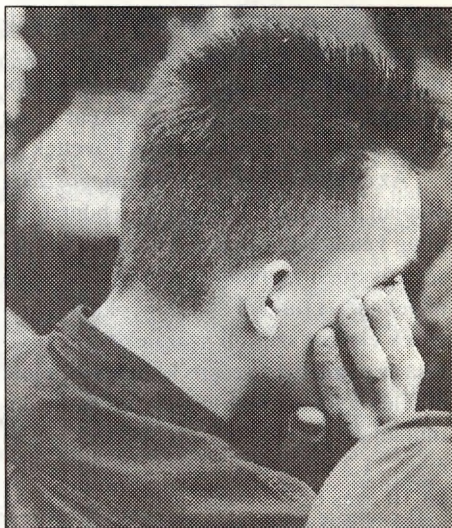
Az adatokból az is látható, hogy a rendkívül jelentős gyakorisági különbségek következtében a fiatalkori bűnözés legfontosabb jellemzőit elsősorban a fiúk bűnözési jellemzői határozzák meg. A kriminológiai és a kriminálstatisztikai elemzé-

seknél ezért a két nem bűnözési struktúrájának különbözősége miatt adataikat minden esetben szükséges elkülönítve kezelni és elemezni.

A családi környezet, illetőleg a családi állapot és a kriminalitási gyakoriság összefüggése közismert, a jogi és a szociológiai szakirodalom gyakori témája. Az adatok a korábban e tárgyban tett megállapítások helyességét megerősítik. A fiatalkorú elítéltek kevesebb mint kétharmada (3 923 elítélt, 59,4%) élt a szülők közös háztartásában, 26,6% csak az egyik szülő háztartásában és 14% a szülői háztartáson kívül. A szakirodalomból közismert tény, hogy a nők családi helyzete és magatartásának esetleges devianciája között az összefüggés kategorikusabban kimutatható, mint a férfiaknál. Ez már fiatal korban is így van, az 1993-ban jogerősen elítélt fiatalkorúak adatai is alátámasztják e megállapítás helytállóságát. A fiú és a leány elítéltek számának jelentős különbsége ellenére az arányok olyan mértékben szembetűnőek, hogy azokra mindenképpen fel kell hívni a figyelmet. A fiúk közül 3 738 fő (60,4%), míg a leányok közül csupán 185 fő (44%) élt mindkét szülő közös háztartásában. A csak egyik szülő háztartásában élők száma és aránya (fiúk 1 660 fő, 26,8%), (leányok 99 fő, 23,6%) különbsége nem lényeges. A legnagyobb különbség azonban a szülői háztartáson kívül élők arányában mutatkozik. Ez a fiúknál 12,8 százaléknál (790 fő), míg a leányoknál 32,4 százaléknál (136 fő). A különbség tehát rendkívül nagy. Más oldalról megközelítve azt látjuk, hogy míg a fiatalkorú elítéltek között a leányok átlagos aránya 6,4 százaléknál, a mindkét szülő közös háztartásában élőkénél 4,7 százaléknál, a csak egyik szülő háztartásában élő elítéltekénél 5,6 százaléknál, addig a szülői háztartáson kívül élőkénél 14,7 százaléknál.

Az iskolai végzettség és a kriminalitási gyakoriság kapcsolata ugyancsak közismert. A fiatalok elítéltek adatai megerősítik az ezekkel az összefüggésekkel kapcsolatos nézeteket. Ezt világosan bizonyítja a fiatalok elítéltek iskolai végzettség szerinti megoszlása. Az elítéltek csupán kétharmada rendelkezett a 8 általános iskolai vagy annál több elvégzett osztállyal, a megfelelő korú népességgel összehasonlítva ez mindenképpen kedvezőtlen arány. Különösen az, ha arra gondolunk, hogy az általános iskola elvégzése után tovább tanulók aránya alig több 15 százaléknál, az általános iskola 8. osztályát elvégző, de tovább nem tanuló elítéltek aránya pedig 51 százalék. Ismeretes ugyanis, hogy az e korosztályba tartozó népesség több mint 90 százaléka végzi el a 8 általánost. Elgondolkodtató az is, hogy az elítéltek közül 27 fő (24 fiú és 3 leány) *írástudatlan* volt, 372 fő (340 fiú és 32 leány) csupán az általános iskola 1-4. osztályát végezte el. Az ilyen végzettségű személyek jelentős része a tapasztalatok szerint egyébként ún. *funkcionális analfabéta*. Az 5. osztályt elvégzettek száma is csupán 375 fő volt (344 fiú és 31 leány).

A kriminálstatisztikai adatok egyébként egyértelműen bizonyítják, hogy az elítélt leányok (és felnőtt korban az elítélt nők) iskolai végzettség szerinti összetétele kedvezőtlenebb a fiúkénál (férfiakénál). Ezt egyébként meggyőzően bizonyítja a különböző számú osztályt végzettek nemek szerinti megoszlása is. Az írástudatlanság megoszlásából csekély számú miatt különösebb következtetés nem vonható le, bár az arányok itt is említésre méltóak. A különböző számú iskolai osztályt végzettek megoszlása azonban egyértelműen bizonyítja az összefüggést: a leányok aránya

Ítélet után

az 1-4. osztályt végzettek között mért 8,6 százalékos arányról a továbbtanulóig 5,0 százalékra csökkent. Ezek az adatok is igazolják egyrészt a kedvezőtlen társadalmi helyzet és a kriminalitási gyakoriság növekedésében markánsabban megmutató összefüggéseit, másrészt azt, hogy a nők minden valószínűség szerint nagyobb gyakorisággal kerülnek ki a társadalmilag hátrányosabb helyzetű csoportokból, mint a férfiak.

Az egyéni társadalomra veszélyesség lényeges fokmérője az *előélet*. A fiataloknál a *büntetett előéletűek* aránya értelemszerűen lényegesen alacsonyabb, mint a felnőtteké. Általában minden ötödik fiatalok büntetett előéletű. Ezek a hosszú idő óta megfigyelhető arányok lényegében nem változtak 1993-ban sem. A fiatalok között a büntetett előéletűek aránya 20,2 százalék volt. Ezt a már többször hivatkozott belső arányok miatt a fiúknál megfigyelhető 20,7 százalékos érték határozta meg. A leányok között a büntetett előéletű-

ek aránya 11,4 százalék volt. A családi élet és az előélet, valamint az iskolai végzettség és az előélet közötti kapcsolat miatt is egyértelmű: a büntetlen előéletűek aránya a mindkét szülő közös háztartásában élőknel magasabb, a legkedvezőtlenebb az arány azoknál, akik nem éltek szülői háztartásban (ezek egyharmada fiatal kora ellenére büntetett előéletű volt). Hasonló módon megállapítható az összefüggés az iskolai végzettség és az előélet között. A továbbtanuló elítéltek között a büntetett előéletűek aránya 6,7 százalék, míg a csupán az általános iskola 1-4 osztályát végzettek között 34,7 százalék volt.

A fiatalkori bűnözés struktúrájából következik, hogy a büntetett előéletűek elítéltek közötti átlagos arányát a vagyon elleni bűncselekmények elkövetése miatt elítéltek aránya határozza meg.

Bűncselekmény szerint

A bíróság által bűnösnek talált 6 608 fiatalkorú közül kettővel szemben a bíróság a jogkövetkezmény alkalmazását mellőzte (mindkettő fiú volt és vagyon elleni bűncselekmény elkövetése miatt került bíróság elé). A 6 606 jogkövetkezményből 821 (12,4%) volt végrehajtandó szabadságvesztés. A szabadságvesztésre ítélt aránya – a Btk. fejezetei szerint vizsgálva – a legmagasabb (46,5%) a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények elkövetése miatt elmarasztaltak körében volt. Ennek oka, hogy e fejezetbe tartozik az erőszakos közönség, valamint a természet elleni fajtalanság büntette, melyeket a bíróság érthető okokból az átlagosnál lényegesen gyakrabban büntet végrehajtandó szabadságvesztéssel. Az ezt követő leg-

magasabb arányt a vagyon elleni bűncselekmények elkövetésében bűnösnek talált fiatalkorúaknál mérhetjük (13,9%), ebben jelentős szerepe van a rablásnak és a lopás büntetettének. A személy elleni bűncselekmények miatt elítéltek körében a végrehajtandó szabadságvesztés relatív gyakorisága 11,8 százalék volt.

Az alkalmazott jogkövetkezmények esetében egyértelműen kimutatható egyrészt a kiszabott büntetés súlya, másrészt az elkövetett cselekmény társadalomra veszélyessége közötti összefüggés. A büntett miatt elítélteknel 2,9 százalék volt. Az átlagos arány (13,4 százalék) azért áll közelebb a büntett miatt elítélteknel mért arányhoz, mert mint már jeleztük, a fiatalkorúak között a büntett miatt elítéltek aránya magasabb, mint a vétség miatt elítélteké. Más oldalról megközelítve az arányokat, a különbség még szembetűnőbb. A fiatalkorú elítélteknel a büntett miatt elítéltek 64,5 százalékos átlagos arányával szemben a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték 91,8 százalékát mondták ki bűnösnek a bíróságok büntett elkövetésében. (Az egyéb jogkövetkezményekkel sújtott elítéltek között a büntett miatt elmarasztaltak aránya 60,6 százalék volt.) Az arányok közötti különbség, illetőleg a nem végrehajtandó szabadságvesztéssel (mint jogkövetkezménnyel) érintett elítélteknel mért átlaghoz közeli arány a büntetékiszabási gyakorlat magyarázható, oka az a körülmény, hogy a bíróságok a végrehajtandó szabadságvesztést csak a már jelzett relatív gyakorisággal szabták ki, az elítéltek több mint négyötödét egyéb jogkövetkezménnyel sújtották.

Tekintettel arra, hogy a fiatalkorú elkövetők 93 százaléka fiú, érthető, hogy a kiszabott jogkövetkezmények elítélt fiatal-

korúak teljes körére számított megoszlása csaknem megegyezik a fiúkével. A végrehajtható szabadságvesztés gyakoriságát vizsgálva százalékos aránya csak a nagyobb esetszámú cselekmények körében számítható megnyugtató módon, a kevésbé gyakran előforduló cselekményeknél inkább a tényleges előfordulások számát közöljük. Így megállapítható, hogy az emberölés miatt elítélt 9 fiatalkorú mindegyikét, az emberölés kísérlete miatt elmarasztalt ugyancsak 9 fiatalkorúból 5 főt, a 263 szándékos súlyos testi sértés miatt elítéltből 17-et, az életveszélyt (halált) okozó testi sértés miatt elítélt 21 főből 11-et ítélte a bíróság végrehajtható szabadságvesztésre.

A közlekedési bűncselekmények miatt elítéltek közül a 4 végrehajtható szabadságvesztésre ítéltből főt ittasan okozott ha-

lалos közlekedési baleset, 1 főt ittas állapotban súlyos testi sértést okozó közlekedési baleset, 1 fő gondatlanul okozott halálos közlekedési baleset, 1 főt pedig ittas járművezetés alapesete miatt marasztaltak el.

A házasság, a család, az ifjúság, és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények elkövetői közül az erőszakos közöszülés miatt elmarasztalt 26 főből 16-ot (61,5%), a szemérem elleni erőszak miatt elítélt 14-ből 3-at, a természet elleni erőszakos fajtalanság miatt elítélt 14-ből 10-et, a megrontás miatt elítélt 11 főből 3-at ítéltek végrehajtható szabadságvesztésre.

Hivatalos személy elleni erőszak miatt 12 fiatalkorút mondott ki bűnösnek a bíróság, közülük 4-et ítélte végrehajtható szabadságvesztésre.

A fiatalkori bűnözés domináns bűncse-

Gyakori a vagyon elleni bűncselekmény

lekményi köre a *vagyon elleni bűnözés*. A differenciált büntetés-kiszabási gyakorlat itt is jól megfigyelhető. A *rablás* miatt elítéltek 363 fiatalkorú fiúból 221 főt (60,9%), a *kifosztás* miatt elítéltek 23 főből 12 főt, a *zsarolás* miatt elítéltek 42 főből 10-et, és a *jármű önkényes elvétele* miatt elítéltek 34 főből 14-et ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre. Különösen jól megfigyelhető a differenciált ítélezési gyakorlat a *lopás* miatt elítélteknél, ahol a büntetési alakzatban elmarasztaltak 13,9 százalékát, míg a vétségi alakzatban elmarasztaltaknak csupán 3,2 százalékát ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre.

Az *elítéltek leányok száma* összesen 420 volt, közülük 32 főt ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre (7,6 százalék). Közülük 1 főt *emberölés kísérlete*, 14 főt *rablás*, 1 főt *kifosztás* miatt.

A végrehajtandó szabadságvesztés és a személyi társadalomra veszélyesség közötti kapcsolat jól tükröződik a kiszabott büntetések és az előélet közötti kapcsolatnál is. A büntetlen előéletű fiatalkorú elítélteket (fiúk és leányok együtt) az esetek 7,4 százalékában, míg a büntetett előéletűeket az esetek 32,5 százalékában sújtották végrehajtandó szabadságvesztéssel. Más megközelítésben ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy míg a fiatalkorú elítéltek közül, mint látjuk, az elítéltek átlagosan 20,2 százaléka, addig a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték 52,6 százaléka, az egyéb jogkövetkezményekkel sújtottaknak csak 15,5 százaléka volt büntetett előéletű. A különbség tehát igen jelentős.

A kiszabott büntetések közül az *időtartamot tekintve a relatíve rövid tartamú büntetések dominálnak*. A fiatalkorúak eddig megélt életéveit tekintve ez meglehetősen sajátos kifejezésnek tűnik. A kiszabott

büntetések több mint kilenczede 3 évnél rövidebb tartamú volt; *3-5 év közötti időtartamú büntetést* kapott 28 fő, közülük 1-et emberölés, 1-et emberölés kísérlete, 1-et halált okozó súlyos testi sértés, 22-t rablás és 3 főt lopás büntette miatt ítélték el. Az 5-8 év közötti büntetésekből 4-et, a 8-10 év közötti büntetésekből 1-et emberölés, 1-et emberölés kísérlete miatt, a 10 évnél hosszabb büntetésekből mindkettőt emberölés miatt szabták ki.

A személyi szabadságot korlátozó intézkedések közül a jogirodalomban ismételten viták tárgya az *előzetes letartóztatás*. Megállapíthatjuk, hogy a fiatalkorúak közül az előzetes letartóztatásban volt elítéltek aránya (13,8 százalék) sem a bűnözés tárgyi oldalához, sem a személyi oldalhoz, sem a később kiszabott jogkövetkezményekhez viszonyítva nem tekinthető magasnak. Az előélet és az előzetes letartóztatás közötti relatív gyakoriságot vizsgálva ugyanis megállapítható, hogy a büntetlen előéletű elítéltek közül 10,5 százalék, míg a büntetett előéletűek közül 26,9 százalék volt előzetes letartóztatásban. Az átlagos érték azért áll közelebb a büntetlen előéletűekéhez, mert mint láttuk, a fiatalkorú elítéltek negyötöde büntetlen előéletű volt. Más megközelítésben azt is mondhatjuk, hogy az előzetes letartóztatásban volt elítéltek fiatalkorúak 39,3 százaléka, míg a szabadlábon védekező fiatalkorúaknak csupán 17,1 százaléka volt büntetett előéletű.

Összefoglalva megállapítható, hogy – érthető módon – a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt fiatalkorúak társadalmi jellemzők és előélet szerinti megoszlása, valamint az általuk elkövetett bűncselekmények jellemzői szerint a fiatalkorú elítéltek körén belül lényegesen nagyobb fokú társadalomra veszélyességgel rendelke-

ző csoportot alkotnak. A bírói gyakorlat a jogkövetkezmények alkalmazásában messzemenően differenciálnak tűnik, figyelembe veszi mind a személyi, mind a tárgyi társadalomra veszélyességet. A fiatalkori bűnözés általános jellemzőit tekintve mérsékeltnek, esetenként csaknem enyhének tekinthető.

Elítélt felnőttek

Az 1993-ban *közvédas eljárásban* elítélt felnőttkorúak száma 66 760 fő volt. Ebből férfi 61 204 (91,7%), a nők száma 5 556 (8,3%). Ezek az arányok némiképp eltérnek a korábbi évek adataitól, mert korábban a nők aránya általában 10 százalék felett volt. A változás feltételezhetően elsősorban a bűnözés szerkezetével és a felderítési arány alakulásával függ össze.

Az *életkor szerinti megoszlás* lényegében megegyezik a korábbi években megfigyelttel, az elítéltek közül csaknem minden második 30 év alatti volt (a 18-29 évesek aránya a férfiaknál 48,6%, a nőknél 43,0%). A férfiak és a nők kormegoszlásának eltérése korábban is megfigyelhető volt. Ez elsősorban a bűnözés szerkezetével függ össze. Lényege, hogy a férfiak között magasabb az erőszakos bűncselekményt elkövetők száma és aránya. Ezeket a bűncselekményeket pedig fiatalabb élet-

korban nagyobb gyakorisággal követik el.

Az elítéltek *családi állapot szerinti megoszlása* ugyancsak – lényegét tekintve – megegyezik az elmúlt évtizedben megfigyelt megoszlással. A nőtlenek és hajadonok viszonylag magas aránya a kormegoszlás következménye. A férfiaknál a nőtlenek aránya 40,7 százalék volt, a nőknél a hajadonok aránya 28,1 százalék. Az aránybeli különbség a férfiak és a nők átlagos házasságkötési életkorának különbségével magyarázható. A házasságban élők aránya csaknem megegyező volt (férfiak 42,4%, nők 43,7%). Az özvegyek aránya a férfiaknál nem érte el az 1 százalékot, míg a nőknél 5,3 százalék volt. A különbség lényegében a férfiak és a nők korszpecifikus halálzási gyakoriságának eltéréseivel magyarázható. A férfiak halálzási gyakorisága az átlagosnál is kedvezőtlenebb azokban a népességesoportokban, melyek kriminalitási gyakorisága is átlag feletti. Az elváltak aránya a férfiaknál 14,4 százalék, a nőknél 18,5 százalék volt, míg a jogilag házas, de különváltan élők aránya a férfiaknál 1,4 százalék, a nőknél 4,5 százalék volt. Ez egyértelműen bizonyítja a családi körülmények és a bűnözési gyakoriság nemenkénti különbözőségét, melyet már korábban is számos adattal bizonyítottak.

Az elítéltek iskolai végzettség szerinti

Az egyes kategóriák előfordulási aránya az azonos nemű elítéltek százalékában

	férfiak	nők
Visszaeső	1,7	0,7
Különös visszaeső	3,2	2,1
Többszörös visszaeső	8,4	3,5

megoszlása a férfiaknál és a nőknél ugyan- csak eltérő. A legszembetűnőbb a különbség az írástudatlanoknál. Ezek aránya a férfiaknál 0,9 százalék, a nőknél, 5,5 százalék volt. Az általános iskolai végzettségük aránya nem különbözött számottevő mértékben (férfiak 69,4%, nők 66,9%) és viszonylag kiegyenlített volt a középiskolai végzettséggel rendelkezők aránya is (férfiak 26,0%, nők 23,4%). Érdekes, hogy az 1993-ban elítéltek között a felsőfokú végzettségük aránya a férfiaknál 3,7 százalék, a nőknél 4,2 százalék volt. Ez feltételezhetően elsősorban a bűnözés szerkezetével, az erőszakos bűncselekmény miatt elítéltek nemenkénti arányának különbségével magyarázható. Az iskolai végzettség szerinti megoszlásnál még szembetűnőbben mutatja az aránybeli különbségeket, hogy a nők már ismert, elítéltek közötti arányán belül az írástudatlanoknál a nők aránya 35,9 százalék volt, vagyis több, mint az ilyen végzettségű elítéltek egyharmada. Ez igazolja azokat a feltételezéseket, melyek szerint az elítélt nők az átlagosnál nagyobb gyakorisággal kerülnek ki a társadalom leginkább hátrányos helyzetű rétegeiből.

Az elítéltek *előélet szerinti megoszlását* vizsgálva megállapítható, hogy a büntetlen előéletűek aránya a férfiaknál 63,4 százalék, a nőknél 77,7 százalék volt. A *bűnismétlők* aránya a férfiaknál magasabb, 23,3 százalék, mint a nőknél (15,9 százalék). A *visszaesők* különböző kategóriái a férfiaknál minden esetben nagyobb relatív gyakorisággal fordulnak elő, mint a nőknél.

Ismeretes, hogy a férfiak és a nők bűnözésének szerkezete számottevően különbözik. Ennek egyik, már jelzett megnyilvánulási formája az erőszakos bűncselekmények relatív gyakoriságának különbsége. A másik, mennyiségileg számottevő kü-

lönbség, hogy az elítélt férfiak között a közlekedési bűncselekmény elkövetése miatt elmarasztaltak aránya 36,1 százalék, míg a nők között ennek kevesebb mint fele, 16,4 százalék volt. Ez érthetővé teszi, hogy az egyes büntetési nemek alkalmazási aránya, s így a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték aránya is különbözik aszerint, hogy a teljes elbírált bűnözésre számítjuk, vagy a közlekedési bűncselekmények miatt elítéltek körét kirekesztjük.

Ennek oka elsősorban a döntő többségben pénzbüntetéssel sújtott ittas járművezetés alapesetének eltérő aránya.

A *végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték aránya* a férfiaknál 15,7 százalék, a nőknél 9,3 százalék volt. Az aránybeli különbség a bűnözés szerkezetével függ össze. A Btk. egyes fejezetei szerinti kategóriákat vizsgálva a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték aránya egyébként a következőképpen alakult:

Végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték

Bűncselekmény	Elítélt	
	férfiak	nők
Személy elleni bűncselekmények	19,0	12,6
Közlekedési	2,5	0,8
A házasság, a család, az ifjúság és nemi erkölcs elleni	23,7	11,6
Az államigazgatás, igazságszolgáltatás, közelet tisztasága elleni	14,8	3,2
Közrend elleni	9,6	4,2
Gazdasági	3,3	
Vagyon elleni	27,8	13,2
Honvédelem elleni	2,6	

Nagy a különbség a vétség és büntett miatt bekerülők arányában

A végrehajtandó szabadságvesztés arányában megfigyelhető számottevő különbség némiképp csökken, ha azt a közlekedési bűncselekmények elkövetése miatt elítéltek nélkül számítjuk. Ebben az esetben ugyanis a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya a férfiaknál 23,7 százalék, a nőknél 11,0 százalék lesz.

A végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazási arányát tekintve számottevő különbség mutatkozik a *büntett* és a *vétség* miatt elítélteknél. A büntett miatt elmarasztalt férfiak között ugyanis a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya 34,2 százalék, a vétség miatt elítélteknél 5,5 százalék volt. A nőknél ezek az arányok 17,4, illetőleg 4,2 százalék. Ez más megközelítésben azt jelenti, hogy míg a férfiak közül átlagosan minden harmadikat marasztalták el büntett elkövetése miatt, addig a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt háromnegyed része, míg az egyéb büntetéssel sújtottak közül csak minden negyedik követett el büntettet. A jogkövetkezményeket illetően tehát a bíróságok megfele-

lően differenciálnak, a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt között a súlyosabb megítélésű cselekményeket elkövetők aránya lényegesen magasabb. A differenciált ítélkezési gyakorlatot bizonyítja, hogy a férfiaknál az *emberölés* miatt elmarasztalt 133 főből 131-et ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre, az *emberölés kísérlete* miatt elítélteknél a végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazási aránya 85,7 százalék, az *erőszakos közösülésnél* 85,0 százalék, a *rablásnál* 93,5 százalék volt. A differenciált ítélkezési gyakorlatot bizonyítja, hogy a *lopás büntette* miatt elítélt férfiaknál a végrehajtandó szabadságvesztés aránya 43,3 százalék, a *lopás vétsége* miatt marasztaltaknál 12,6 százalék volt. Azt, hogy egyes véleményektől eltérően a magyar ítélkezési gyakorlat nem szabadságvesztés-centrikus, bizonyítja, hogy a korántsem csekély társadalomra veszélyessé *gű szemérem elleni erőszak* miatt elmarasztaltak között a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya csupán 67,2 százalék, a *megrontás* miatt elítéltek között 57,8 százalék volt.

Megfigyelhető volt, hogy azonos bűncselekményi kategóriákon belül az *elítélt nők között* a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya minden esetben alacsonyabb, mint a férfiaknál. A büntett és a vétség miatt elmarasztaltak között a nők minden esetben kisebb relatív gyakorisággal kaptak végrehajtandó szabadságvesztést, mint a férfiak. Ez jól kimutatható vagy az elleni bűncselekményeknél, ahol pl. a *lopás büntette* miatt elítélt férfiaknál mért 43,3 százalékos aránnyal szemben a nőknél a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya ennek kevesebb mint fele, 19,9 százalék volt. Azt a körülményt egyébként, hogy a bíróságok ítélkezési gyakorlata ko-

rántsem szabadságvesztés-centrikus, meggyőzően bizonyítja még, hogy a *szándékos súlyos testi sértés* miatt elítéltek között a végrehajtandó szabadságvesztés aránya a férfiaknál 13,1 százalék, a nőknél 4,8 százalék volt.

A büntetés időtartama

A szabadságvesztés *időtartam szerinti megoszlását vizsgálva* megállapítható, hogy az ún. *rövid tartamú*, tehát legfeljebb 6 hónapig terjedő időtartamú büntetések aránya 28,6 százalék volt. Ez csaknem egybeesik a férfiaknál mért aránnyal (28,5%), a nőknél ennél valamivel magasabb értéket mérhetünk (30,6%). A különbség azonban nem lényeges. Az átlag azért esik csaknem teljesen egybe a férfiaknál mért értékkel, mert a férfiak és nők között, a végrehajtandó büntetésre ítélt abszolút számában közel hússzoros különbség figyelhető meg. Az elítéltek közül egyébként átlagosan minden második – ide értve a már említett, rövid tartamú büntetésre ítéltet is – leg-

feljebb egy évig terjedő büntetést kapott. Az egy évnél hosszabb, de legfeljebb két évig terjedő büntetésre ítélték aránya a férfiaknál lényegtelen mértékben magasabb, ezt követően a tendencia megváltozik és a kettő és nyolc év közötti büntetésre ítélték aránya már a nőknél magasabb (férfiak 2,5%, nők 3,1%).

A kiszabott büntetés természetesen alapvetően az elkövetett bűncselekmény törvényben meghatározott jogkövetkezményeitől függ, ezért, figyelemmel a férfiak és nők bűnözésének szerkezeti különbségeire, érthető, hogy a *hosszú tartamú szabadságvesztésre*, ide értve az életfogytig tartó büntetést is, összesen 86 férfit ítélték (ebből három volt életfogytig tartó), ami kevesebb, mint a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték 1 százaléka. A nőknél az arányok csaknem teljesen azonosak, az arány itt sem éri el az 1 százalékot. Az elítélt nők alacsonyabb száma miatt azonban ez a 8-10 év közötti büntetéseknél 3, a 10-12 év közötti büntetéseknél 2 nőt jelent. Ennél hosszabb tartamú büntetésre 1993-ban felnőttkorú nőt nem ítélték.

Előélet és jogkövetkezmények aránya

Az elítélt előélete	Jogkövetkezmény	
	végrehajtandó szabadságvesztés	egyéb
büntetlen	18,2	72,9
bűnismétlő	23,6	22,5
visszaeső	4,1	1,2
különös visszaeső	13,9	1,2
többszörös visszaeső	40,2	2,2
Összesen	100,0	100,0

A elítélt nők 10,9 százalékát ítélték fegyházbüntetésre

A büntetés-végrehajtási fokozat szerinti megoszlás is különbözik a férfiaknál és a nőknél, bár az eltérés az arányokat illetően nem számottevő. A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt férfiak 10,3 százalékát, a nők 10,9 százalékát ítélték fegyházbüntetésre, a börtönbüntetésre ítélték aránya a férfiaknál 83,8 százalék, a nőknél 79,8 százalék volt, a fogházbüntetésre ítélték aránya 5,9 százalék, illetőleg 9,3 százalék. A fegyházbüntetések magas aránya a nőknél a legsúlyosabb élet elleni bűncselekményekkel magyarázható.

A jogkövetkezmények és az elítéltek előélete szerinti összefüggést más oldalról megközelítve egyértelműen megállapítható az előélet és a jogkövetkezmény közötti szoros kapcsolat. A végrehajtandó szabad-

ságvesztésre ítélték aránya az azonos nemű és előéletű elítéltek százalékában így alakult.

Előélet és szabadságvesztés aránya

	nők	férfiak
büntetlenek	4,4	3,6
bűnismétlők	15,7	16,6
visszaesők	38,2	31,7
különös visszaesők	68,5	46,2
többszörös visszaesők	76,8	75,1

Az összefüggésből következik, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, valamint az egyéb jogkövetkezéssel sújtottak előélet szerinti megoszlása nagymértékben különbözik. A különböző előéletű elítéltek aránya a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték és az egyéb jogkövetkezéssel érintettek körében, százalékosan, a következőképpen alakult (férfiak, nők együtt):

Az arányok arra utalnak, hogy a bűnözői életvitel kialakulásával csökken a korábban kiszabott végrehajtandó szabadságvesztés-büntetések visszatartó ereje, másrészt felhívják a figyelmet arra a rendkívül nagy különbségre, amely az elítéltek körében belül a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték és az egyéb jogkövetkezésekkel sújtottak között fennáll.

Az adatokból az is világosan megállapítható, hogy a *büntetés-végrehajtás az elítéltek kezelhetősége, és különösen a büntetés végrehajtása után visszailleszkedésük lehetőségei tekintetében koránt sincs könnyű helyzetben.*

A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték és az egyéb jogkövetkezésekkel érintettek iskolai végzettség szerinti megoszlását összehasonlítva ugyancsak az állapítható meg, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték összetétele az elítéltek körében belül még az átlagnál is kedvezőtlenebb. Külön szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt nők között az írástudatlanok aránya 11,2 százalék, ami ismételen megerősíti azokat a feltételezéseket, melyek szerint a büntetőjogi normákkal ismételen szembekerülő nők nagy gyakorisággal kerülnek ki a társadalom leginkább hátrányos helyzetű csoportjaiból.

Az elkövetett bűncselekmény súlyos-

sága és a végrehajtandó szabadságvesztés fokozata közötti összefüggés a törvényi rendelkezésekből következik. Érthető ezért, hogy lényeges különbség figyelhető meg az elkövetett bűncselekmények büntettek és vétségek szerinti megoszlásánál az egyes fokozatokban.

Előzetes letartóztatás

A felnőttkorú elítéltekkel szemben alkalmazott kényszerintézkedés, az *előzetes letartóztatás átlagos aránya* a felnőttkorúaknál 10,3 százalék volt. Lényeges különbség figyelhető meg az arányokban azoknál, akiket *büntett*, illetőleg akiket *vétség* miatt marasztaltak el. A *büntett* miatt elítéltek közül átlagosan ugyanis minden negyedik (24,5%) volt előzetes letartóztatásban, míg a *vétség* miatt elítélteknél ez az arány csupán 2,5 százalék. Az összefüggés más oldalról is kimutatható, ugyanis azok között az elítéltek között, akik letartóztatásban voltak, a büntettet elkövetők aránya 84,2 százalék, míg a szabadlábon védekezők között csupán 29,8 százalék volt. A Btk. különböző fejezeteibe tartozó bűncselekmények szerint csoportosítva az elítélteket a *legmagasabb arányt* (19,1%) a *vagyoni bűncselekmények* miatt elítélteknél találjuk, míg a *legalacsonyabb arányt* (0,3%) a *közlekedési bűncselekmények* elkövetésénél figyelhetjük meg.

Már többször érintettük a férfiak és a nők elítéltek közötti arányt, valamint a férfiak és a nők bűnözési szerkezetének különbözőségét. Az arányok alapján teljesen érthető, hogy az átlagérték a férfi elítélteknél mért arányokhoz áll közelebb. A bűnözés szerkezetéből adódik, hogy a férfiaknál megfigyelt 10,6 százalékos arányon belül a

Előzetesben

legmagasabb érték (20,1%) a vagyon elleni bűncselekményt elkövetőknél figyelhető meg. Ez elsősorban azzal a körülménnyel magyarázható, hogy a Btk. e fejezetébe tartozó rablás miatt elítéltek között az előzetes letartóztatásban volt elítéltek aránya 85,1 százalék.

A joggyakorlattal kapcsolatban időnként kritikaként elhangzik, hogy túlzottan gyakori az előzetes letartóztatás mint kényszerintézkedés alkalmazása. Az adatok ezt a feltételezést egyértelműen megcáfolják és a kellően differenciált joggyakorlatot bizonyítják. Így pl. a lopás miatt elítéltek között a *büntett miatt* elmarasztaltak körén belül az előzetes letartóztatásba került elítéltek aránya 33,4 százalék volt, míg a *lopás vétsége* miatt elítélteknél ez csupán 5,7 százalék. A gyakorlatot inkább enyhének tarthatjuk, ha pl. a jármű önkényes elvételeben bűnösnek talált elítéltek eseteit vizsgáljuk. Ez kétségtelenül nem csekély súlyosságú, a hétköznapi szemlélet alapján megközelítve jelentős értékeket veszélyeztető cselekmény. Az emiatt elítéltek között az előzetes letartóztatás aránya 11,2 százalék, ami semmiképp sem tekinthető magasnak.

A *személy elleni bűncselekmények miatt* elítéltek közül 11,5 százalék volt előzetes letartóztatásban. Az átlagos arány azért alacsony, mert e bűncselekmények elkövetőinek túlnyomó többségét a szabadlábon védekező, testi sértés miatt elítéltek alkotják. Az *emberölés* miatt elítélteknél az előzetes letartóztatottak aránya 95,5 százalék, az erős felindulásban elkövetett emberölés miatt elítélteknél 81,8 százalék volt.

A *közlekedési bűncselekmény elkövetése* miatt elmarasztalt férfiak 0,3 százaléka volt előzetes letartóztatásban (62 fő). Az alacsony arány azzal magyarázható, hogy e

cselekmények döntő többsége ittas járművezetés alapesete, amelynek elkövetői természetesen szabadlábon védekezhetnek.

A *házasság, a család, az ifjúság és a nem erkölcs elleni bűncselekmények* miatt elítéltek közül 265 fő (17,7%) volt előzetes letartóztatásban. A viszonylag magas arány oka, hogy a Btk. e fejezetébe tartozik az erőszakos közösülés és a természet elleni erőszakos fajtalanóság. E bűncselekményeknél az előzetes letartóztatásban lévő elítéltek aránya, figyelemmel a cselekmények veszélyességére, 73,9, illetőleg 40,0 százalék volt. Az átlaggal csaknem megegyező (10,1%) volt az előzetes letartóztatottak aránya az *államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közelet tisztasága elleni bűncselekmények* miatt elítélt felnőtteknél is. A *közrend elleni bűncselekmények* miatt elítéltek 6,2 százaléka volt előzetes letartóztatásban, míg a *gazdasági bűncselekmények* elkövetői közül 30 fő, ami 4 százaléknak felel meg.

Az *elítélt nők* közül 366 fő (6,6%) volt előzetes letartóztatásban. A bűncselekmények súlyossága szerint vizsgálva a *büntett* miatt elítélteknél ez az arány 12,8 százalék volt, a *vétség* miatt elítélteknél 2,8 százalék. Az arányok a *büntett* miatt elítéltek esetében tehát lényegesen alacsonyabb értéket mutatnak a férfiakénál, ami a bűnözés már többször hangsúlyozott szerkezeti különbségeivel magyarázható. Ezt többek között bizonyítja, hogy az előzetes letartóztatásban volt nőknél a *büntettet* elkövetők aránya a férfiaknál 29,3 százalék, míg a nőknél 34,8 százalék. Ez arra utal, hogy a bíróságok a nők esetében tartózkodóbbak e kényszerintézkedés alkalmazásánál. A Btk. egyes fejezetei szerint vizsgálva és ismét a bűnözés szerkezetére utalva, fel kell hívnunk a figyelmet a vagyon elleni bűn-

cselekmények miatt elítélteknél megfigyelhető jelentős különbségre. Míg ugyanis a férfiaknál, mint ezt láttuk, az ilyen bűncselekményt elkövető elítéltek 20,1 százaléka, addig a nőknél csupán 9,6 százaléka volt előzetes letartóztatásban. A különbség itt is elsősorban a bűnözés szerkezetével magyarázható, bár érdekes különbségek is megfigyelhetők. Így a *rablás* miatt elítélteknél a nők között az előzetes letartóztatottak aránya 60,9 százalék volt, ami lényegesen alacsonyabb a férfiaknál mért aránynál. Ez nagy valószínűséggel elsősorban a cselekmény elkövetésénél történő tevéleges közreműködés különbségeivel magyarázható. Itt is megfigyelhető egyébként a lopás büntette és a lopás vétsége miatt elmarasztaltak arányainál már tapasztalt különbség. Az eltérés elsősorban a lopás bünteténél jelentős, ahol a férfiaknál mért, már említett aránytól eltérően a nőknél 18,7 százalékos arány tapasztalható. Érdekes módon – a férfiakhoz viszonyítva – lényegesen kisebb a különbség, a lopás vétsége miatt elítélteknél: csak a nők 5,0 százaléka volt előzetes letartóztatásban. A lopás büntette és vétsége közötti számottevő aránybeli eltérés tehát itt is megfigyelhető, a férfiakéhoz viszonyított különbség azonban elsősorban a büntett miatti elítélésnél jelentős. Ennek oka nagy valószínűséggel ugyancsak a bűnözés szerkezeti különbségeiben keresendő.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt

felntőtkorúak, a férfi és a női elítéltek adatait vizsgálva egyaránt különböznek azoktól, akiknél a bíróság egyéb jogkövetkezmény alkalmazására látott lehetőséget. Az eltérés jellege és mértéke egyaránt azt bizonyítja, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték az elkövetett cselekményt és személyi jellemzőiket tekintve az elítéltek körén belül az átlagosnál is nagyobb társadalmi veszélyességű csoportot alkotnak. Demográfiai jellemzőik a bűnözés korszpecifikus ismérveivel magyarázhatók, társadalmi jellemzőik pedig meggyőzően bizonyítják a bűnözési gyakoriság veszélyesség és társadalmi réteg közötti kapcsolatát. Megállapítható, hogy a bírói gyakorlat – a sokszor hangoztatott nézetektől eltérően – korántsem szabadságvesztés-centrikus. Megállapítható az is, hogy a kiszabott végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés mértéke a törvényi büntetési tételeket figyelembe véve inkább enyhének, mint súlyosnak tekinthető. Az adatok azt is bizonyítják, hogy az előzetes letartóztatás mint kényszerintézkedés alkalmazására csak a legszükségesebb esetekben került sor.

A büntetés-végrehajtás szempontjából vizsgálva a kérdést mind az elítéltek demográfiai-társadalmi jellemzői, mint előéletük és az általuk elkövetett bűncselekmények jellege arra utal, hogy a fogvatartottak összetétele az elkövetők teljes köréhez viszonyítva hátrányosan változik.

Dr. Vavró István